
Є. ЄВГРАФОВА,

суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
кандидат юридичних наук

УДК 340.12

Доктрина у правовій науці і юридичній практиці

*Самостійне значення права і його
принципову незалежність від інших елементів
суспільного життя найбільше покликана
відстоювати юридична наука.*

Б. Кістяківський

У статті аналізуються актуальні питання щодо явища доктрини у правовій науці. Автор розкриває значення і смисл цього поняття, що використовується у правовій науці та практиці. Розглянуто співвідношення доктрини з аналогічними за назвою державними юридичними актами, її місце і роль у правовій науці. Дано аналіз доктрини і концепції, їх відмінність і спільні риси.

Ключові слова: науково-правова доктрина, доктрина/акт, наукова концепція, акт/концепція, доктринальне право, доктринальне тлумачення.

Правова наука є одним із важливих соціальних інститутів, якому належить значна роль у життєдіяльності суспільства і держави, зокрема, у державотворенні, удосконаленні сучасної системи національного законодавства, правозастосовній діяльності, формуванні правової культури громадян тощо. Науково обґрунтовані висновки і пропо-

зиції мають становити основу в розробці загальнодержавних доктрин, концепцій і програм соціально-економічного розвитку України. Незважаючи на численну літературу з проблем правової науки, її методології, реалізації результатів дослідження у практиці державотворення і правової системи, все ж залишаються питання, які потребують

з'ясування. Одне з таких питань стосується визначення природи, місця і ролі у правовій науці такого явища, як *доктрина*. З цього приводу в правознавстві регулярно відбуваються гострі дискусії, здавалося б, із цілком визначених проблем, які *без будь-яких наукових аргументів називають доктриною*. Для вирішення цього питання пропонується створити відповідний понятійний апарат, що розуміється під юридичною доктриною [1, с. 215]. Утім незрозуміло, про який «понятійний апарат» йдеться у даному разі, зважаючи, що такий апарат, у тому числі методологія, поняття, теоретичні конструкції і т. ін. давно розроблений філософською і правовою наукою. Інша річ, що він потребує удосконалення, але і в сучасному стані його можна використовувати в дослідженні даної теми.

Використання терміна «доктрина». Почнемо з того, що у правознавстві термін «доктрина» найчастіше застосовується у зв'язку з тлумаченням правових норм, позначенням *джерела права і самого права, основоположних учень* про право і державу, скажімо, доктрина верховенства права, доктрина правової держави, доктрина поділу державної влади тощо. Головним чином саме цими обставинами зумовлено вживання в теорії права і держави відповідної термінології: доктрина і похідних від неї понять – *доктринальне тлумачення, доктринальне право, доктринальна концепція*. Крім того, варто зазначити, що терміном «доктрина» називають й окремі юридичні акти органів державної влади (президента, парламенту, уряду країни), якими визначаються *напрями здійснення державної політики* в певній сфері

життєдіяльності суспільства (соціально-економічній, національній безпеки, оборони, охорони здоров'я, науки й освіти, міжнародних відносин).

Оскільки у даному контексті категорія «доктрина» є ключовою, то насамперед необхідно з'ясувати питання щодо її поняття, місця у правовій науці та використання в юридичній практиці. Певна, хоча й обмежена інформація про це міститься в довідковій літературі. Доктрина (лат. *doctrina*) за змістом означає вчення, зокрема, наукове, філософське, політичне, військове тощо; це теорія, система поглядів, теза, принципи, світогляд [див.: 2, с. 581; 3, с. 183; 4, с. 751; 5, с. 253]. Проте далеко не всі погляди і теорії відповідають тому, що має розумітися під доктриною. Тому не дивно, що ця категорія часто використовується для позначення авторської точки зору з певного питання теорії права і держави (наприклад, доктрини: «широкого» поняття права; правових позицій конституційного правосуддя; ясності норм закону; державного устрою і т. ін.). Проте доктрина, на нашу думку, є набагато складнішим явищем у правовій науці, ніж та чи інша авторська позиція з питань права і держави.

Поняття доктрини. Теоретичні аспекти цієї теми розглянуті в дисертаційному дослідженні І. Семеніхіна, в якому, зокрема, «правова доктрина» визначається як *«зумовлена характером політико-правової культури суспільства система ідей та наукових поглядів на право, актуальні напрямки розвитку правової системи, що визнаються юридичною спільнотою* (курсив мій. – Є. Є.) і є концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної і пра-

вотлумачної діяльності» [6, с. 3]. Частково погоджуючись із наведеним визначенням «правової доктрини», разом з тим окремі його положення викликають сумніви і потребують уточнення. По-перше, у загальному розумінні цього поняття більш точним, на нашу думку, є термін «науково-правова доктрина», оскільки дає змогу чіткіше вирізнити її з-поміж *державних актів-доктрин* (наприклад «Воєнна доктрина України»), про що буде сказано далі. По-друге, науково-правова доктрина *необов'язково* зумовлена «характером політико-правової культури суспільства», а є автономним, самодостатнім явищем, дія і вплив якого не обмежені часом і кордонами національних держав. Такими є існуючі з давніх часів доктрини природного права, народного суверенітету, суспільного договору, теологічні вчення про державу і право. По-третє, *необов'язково* науково-правова доктрина має бути визнана «юридичною спільнотою», адже, як свідчить історія юридичної науки, така спільнота не завжди займала об'єктивні позиції з питань права і держави. До того ж не зовсім зрозуміло, що являє собою така «юридична спільнота» – є це наукова юридична громадськість чи об'єднання всіх юридичних організацій: учених, адвокатів, працівників правоохоронних органів тощо? Питання, як бачимо, залишається відкритим. У зв'язку з цим нагадаємо про факти, що відносно нещодавно мали місце у правовому житті країни, серед яких особливе значення мала підтримка юридичною спільнотою доктрини права, сформульованої (і нав'язаної) у 1938 р. на першій Всесоюзній нараді з питань науки права і держави А. Вишинським.

Пізніше така підтримка справедливо була названа «офіційним гріхопадінням» [7, с. 15]. Аналогічної оцінки, на наш погляд, заслуговує визнання юридичною спільнотою доктрини так званого «колгоспного права».

Крім того, як відомо, є науково-правові доктрини, які даною спільнотою не визнавалися або мали окремих прихильників. Адже не можна стверджувати, що *доктрина природного права*, маючи значну популярність у суспільстві, особливо серед громадян, є *загальноновизнаною* юридичним середовищем. Також не має підтримки більшості в спільноті і *лібертарно-юридична* доктрина права [див.: 8; 9, с. 136–188], тим не менше вона існує, привертає увагу значного кола юристів, філософів, політологів [10, с. 88].

Поява в науці нової доктрини починається з висування оригінальних ідей щодо розв'язання певних проблем права і держави, навколо яких відбувається процес формування відповідної теорії або вчення. У даному контексті яскравим прикладом є розроблена в 60–70-х роках минулого століття проф. В. Горшеньовим науково-правова доктрина «широкого» розуміння *юридичного процесу*, яка спочатку була піддана гострій критиці і не була сприйнята більшістю юридичної спільноти. Але з часом ідеї цієї доктрини поступово набирали більшості, а сьогодні є загальноновизнаною теорією процесуального права, *науковим фактом*. Таке становлення науково-правової доктрини є підтвердженням того, що «істина буває іноді на боці меншості, коли тисячі в омані» [11, с. 106]. Слушна думка, але подібне має місце і в сучасній правовій науці.

Доктрина і правова наука. Категорію «доктрина» здебільшого розглядають як *тотожну поняттю науки* (доктринальне/наукове тлумачення, доктринальне/наукове право або право науки), що, на нашу думку, є цілком правильним. По суті такої позиції дотримується А. А. Васильєв, визначаючи «правову доктрину» як «сукупність знань, теорій, ідей, понять, суджень про право, правові явища [12, с. 10]. Разом з тим автор надто широко трактує наукову доктрину, охоплюючи її поняттям будь-які уявлення про право і державу, що, на наш погляд, дещо девальвує значення цієї важливої категорії.

Доктриною називають також державні акти, в яких відображені і закріплені певні напрями розвитку (реформування) економічного, політичного, соціально-культурного розвитку суспільства, скажімо, доктрина інноваційного розвитку економіки, освіти, медицини, інформаційного суспільства тощо.

Разом з тим, на відміну від наведеного загального розуміння доктрини існують похідні від неї вирази типу: «доктринер», «доктринерський», «доктринерство», які нічого спільного не мають з наукою, а навпаки, є носіями зовсім протилежного їй за змістом негативного спрямування. Зазвичай, ними називають тих, хто послідовно і педантично захищає або дотримується застарілого та відірваного від життя уявлення, схоластичних, догматичних та еkleктичних поглядів на роль у суспільстві держави і права. Але справжня наука (доктрина) і доктринерство з його претензіями на науковість, що в дійсності є псевдонаукою, природно несумісні між собою. Боротьба між ними

завжди була непримиренною, а в окремих історичних випадках – драматичною, нерідко призводила навіть до трагічних наслідків. Найбільше від цього потерпала наука, її представники, зокрема видатні вчені-фізики, генетики, біологи, філософи, представники культури, літератури. За часів тоталітарного режиму в соціалістичних країнах подібне не оминуло і юридичну науку, вчених-юристів. У той період *виключно доктрина марксизму і лєнінізму* (більшовизму) офіційно визнавалась «єдино правильним науковим ученням про державу і право». Будь-які альтернативні їм ідеї чи теорії щодо права і держави проголошувалися ворожими і антисоціальними, вважалися злочинами проти конституційного ладу країни. На превеликий жаль, так оцінювались теорії правової держави, природного права, поділу державної влади, наявності ідеологічного різноманіття в суспільстві тощо.

За такою доктриною юридична наука, переповнена догматичними уявленнями про державу і право, була надто не лише заідеологізованою, а що головне – служила надійним знаряддям обґрунтування і підтримки існуючої на той час системи адміністративно-командного управління суспільством. Тому і зміни, що відбуваються сьогодні в юридичній науці, передусім є змінами в доктринах, у тому числі поверненням до попередніх здобутків вітчизняної і зарубіжної науки. Так, стосовно доктрини марксизму щодо «базису і надбудови» професор С. Алексєєв справедливо стверджує, що *«в тому вигляді, в якому вони були канонізовані марксизмом-лєнінізмом, потребують... ґрун-*

товної критичної перевірки, переосмислення» [13, с. 573] (курсив мій. – Є. Є.). Варто зазначити, що цей процес переосмислення догматичних ідей і теорій розпочався за різними напрямками правової науки, зокрема, щодо сприйняття держави як самодостатньої соціально-правової і політичної реальності, її функціонування на засадах права, взаємозв'язків права і економіки та ін. [14, с. 49].

Аналіз лише зазначених аспектів свідчить, що за своєю сутністю категорія доктрини збігається з поняттям науки. Не випадково, що у правознавстві вони розуміються як синонімічні терміни (наприклад, доктринальне/наукове тлумачення [див.: 15, с. 407, 408; 16, с. 61; 17, с. 287], доктринальний/науковий висновок). Разом з тим насправді правова наука у структурному і функціональному відношенні є явищем значно складнішим, ніж доктрина. Наука завжди перебуває в динаміці, безперервно здійснює притаманні їй функції пізнання закономірностей права і держави. До того ж юридична наука – це *складна багатогалузева система фундаментальних і прикладних знань*, які прямо та опосередковано спрямовані на вирішення практичних завдань у сферах державотворення, місцевого самоврядування, правової системи, міжнародних відносин тощо.

Природа науково-правової доктрини полягає передусім у тому, що вона є *результатом пізнання*, правової науки, її *невід'ємною структурною частиною*. За часом доктрині характерна більше *статика* ніж динамізм, є схильною до *консерватизму*, що властиве, наприклад, доктринам природного і позитивістського праворозуміння, народного

суверенітету, демократичної держави і т. ін. У цьому сенсі науково-правові доктрини з проблем права (доктрина верховенства права) і держави (доктрина правової держави) включають усталені наукові ідеї (пріоритет прав людини перед публічною владою), сформульовані принципи (свободи, справедливості, рівності всіх перед законом і судом), а також поняття загальних категорій (право, закон, держава, публічна влада).

Щодо місця і ролі науково-правової доктрини у правовій науці, то вона є *визначальним її центром*, навколо якого формуються знання про право і державу, в тому числі як фундаментальні, так і прикладні. Науково-правова доктрина є *цілісною, автономною і логічно побудованою системою* основоположних ідей, сформованих в певну теорію, вчення про право і державу як у цілому так і з їх окремих аспектів (науково-правові доктрини прав людини, суверенітету держави і т. д.). Також важливою складовою доктрини є *аргументація, доказовість* її тверджень, що, власне, визначає її як науково-правову.

Державні акти/доктрини. Категорія «доктрина», як уже згадувалося, пов'язується з визначенням заходів впровадження державної внутрішньої і зовнішньої політики. За назвою «доктрина» на офіційному (державному) рівні визначаються сфери суспільства, які потребують удосконалення або реформування, у зв'язку з чим встановлюються основні цілі, засади, завдання, етапи, строки, заходи, методи їх здійснення тощо. Акт загальнодержавного значення, яким оформляються такі доктрини, затверджуються вищими органами дер-

жавної влади – президентом, парламентом, урядом країни. Так, перша «Воєнна доктрина України» була затверджена Постановою Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 р. № 3529-ХІІ, друга – Указом Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004 [18].

Ця практика була продовжена схваленням «Національної доктрини розвитку освіти», «Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту», «Доктрини інформаційної безпеки України», затвердженими відповідними указами глави держави в період з 2002 по 2009 р. Для зручності в користуванні такі державні документи пропонуємо умовно називати *актами/доктринами*, що, до речі, відповідає їх сприйняттю в суспільстві, громадянами, посадовими і службовими особами.

За юридичною природою вказані акти/доктрини, на нашу думку, становлять специфічний *різновид нормативно-правових документів*, є обов'язковими до виконання на території держави [19, с. 77–84]. Разом з тим такі акти не є вченням чи теорією щодо практичного розв'язання певної проблеми права і держави, також вони не є засобом або формою пізнання правової та державної реальності, а спрямовані на вирішення у ній конкретних суспільно значущих актуальних завдань. Усі приписи (положення), що викладені в актах/доктринах, закріплюють основні цілі, принципи, завдання, етапи реалізації, строки проведення намічених заходів, очікувані результати), є *правовими імперативами, обов'язковими до виконання*, а не рекомендаціями чи пропозиціями.

Із наведеного зрозуміло, що композиційно, за формою викладення при-

писів і структурно акти/доктрини відрізняються від науково-правової доктрини, вони не є тотожними. Існує стала презумпція, що акти/доктрини мають належне *наукове обґрунтування*, тобто спираються на сучасні досягнення наукових досліджень у тій чи іншій державно-правовій сфері (адміністративній, судовій, фінансово-банківській тощо), Але, як відомо, досягнення правової та інших наук, незважаючи на їх значення, не завжди сприймаються компетентними органами влади, як це запропоновано чи рекомендовано у науково-правових висновках.

Державні акти/доктрини безпосередньо спрямовані на вирішення конкретних завдань, досягнення у визначені строки намічених цілей. Наприклад, розд. XVI Національної доктрини розвитку освіти в Україні названо: «Очікувані результати», у п. 42 якої зазначено, що її реалізація «забезпечить перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. У результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, структурі політичних відносин, побуті і культурі». Минуло більш як 10 років з часу схвалення цієї Доктрини, а визначених у ній цілей так і не було досягнуто.

Державні концепції. По суті досить схожими з актами/доктринами є *акти/концепції*, ухвалені президентом, парламентом, урядом, окремими органами виконавчої влади, іншими державними установами та організаціями. Їх назва,

акти/концепції, також є умовною, а схожість полягає у програмовій спрямованості, цільовому і функціональному призначенні, структурі, змісті, а також обов'язковості виконання цих актів владними органами, їх посадовими особами. Витоки цієї схожості знаходяться в етимологічному походженні термінів «доктрина» і «концепція». Зокрема, остання (лат. – *conceptio*) [див.: 2, с. 581; 5, с. 365] означає «систему поглядів на те чи інше явище; світогляд. Разом з тим положення будь-якого акта/концепції, як і актів/доктрин, завжди ґрунтуються на певній науковій доктрині. Тому логічним є твердження *про наукову обґрунтованість* актів/концепцій, для розробки яких запрошуються авторитетні вчені-юристи, а в разі необхідності фахівці з інших галузей сучасної науки. Так, у підготовці концепції змін до чинної Конституції України в Конституційній Асамблеї¹ беруть участь, крім юристів, також економісти, соціологи, демографи, історики, політологи, інші фахівці. Це свідчить про надзвичайну важливість цього документа, положення якого мають відповідати історичним і національно-культурним традиціям українського народу, враховувати сучасні досягнення і досвід вітчизняного і світового конституціоналізму.

У сучасний період розвитку Української держави акти/концепції набули значної популярності, оскільки вважається, що перш ніж прийняти те чи інше рішення загальнодержавного, відомчого чи місцевого значення, необхідно визначити його *концептуальні положення* (ідеї, завдання, цілі, етапи здійснення,

¹ Утворена Указом Президента України від 17.05.2012 р. № 328/2012.

строки виконання, матеріально-фінансове забезпечення), а також надати їм належного наукового обґрунтування. Тобто державні акти/концепції у такому сенсі майже нічим не відрізняються від актів/доктрин. Незважаючи на характерні для них беззаперечні позитивні риси, їм притаманні ті самі недоліки: схематизм, зайва патетика, недостатня наукова і соціально-економічна обґрунтованість окремих їх компонентів. Ці недоліки разом з існуючими в суспільстві несприятливими умовами (корупція, низька виконавча дисципліна і правова культура, кризові явища і т. ін.) призводять до неефективного їх виконання, як, до речі, і державних актів/доктрин, втрати ними авторитету в суспільстві. Яскравим прикладом цього є державні акти/концепції судової реформи, одна з яких – «*Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів*» (курсив мій. – Є. Є.), затверджена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 [20]. Уже сама назва документа засвідчує, що не все в системі вітчизняного правосуддя є задовільним і відповідає міжнародно-правовим стандартам, тому реформування судової системи стало вкрай нагальним.

Як і в попередніх схвалених раніше офіційних документах, основним завданням названої Концепції є «створення цілеспрямованої *науково обґрунтованої методологічної основи розвитку правосуддя* в Україні на найближчі десять років» (курсив мій. – Є. Є.). Але передбачених нею цілей так і не було досягнуто, поставлених завдань не вирішено. Основна причина такого про-

ведення судової реформи, на наш погляд, полягає у явній недосконалої правового механізму її впровадження, зокрема, якісного законодавчого забезпечення, низької ефективності роботи координуючих органів, і що не менш важливо, *відсутності громадського контролю* за її проведенням. Наслідком цього і дещо спрощеного ставлення до судової реформи є те, що вкотре вона «спіткнулась» на обраному шляху.

Чи не тому деякі акти/концепції, як і акти/доктрини, неспроможні спрямувати вирішення хоча б найбільш важливих для суспільства і громадян проблем, забезпечивши здійснення правосуддя дійсно незалежним, безстороннім і справедливим судом? У зв'язку з цим державні акти/доктрини і акти/концепції можуть перетворитися в доктринерство, існує реальна загроза цього. До того ж не можна не враховувати і те, що юридична наука не знає, що таке безспірні питання, де на істину претендують, співіснуючі різні пропозиції, ідеї, теорії, в тому числі науково-правові доктрини і наукові концепції.

Щоразу, коли під час підготовки того чи іншого загальнодержавного рішення виникає нагальна потреба в залученні наукових розробок, постає досить непрості проблема вибору: оцінки їх з позицій істинності, актуальності, перспективності, соціально-економічної користності, а також виявлення в них помилковості, браку аргументованості тощо. Тобто йдеться про проведення справжньої всебічної наукової (і не лише правової) експертизи того, що могло б стати основою акта/доктрини чи акта/концепції як дійсно наукового їх обґрунтування. У даному контексті дещо нагадує

тривалу дискусію навколо наукового обґрунтування основних положень концепцій Господарського і Цивільного кодексів України. В обох випадках були надані відповідні наукові аргументації, які свідчили про суттєві розбіжності в позиціях науковців. Концепції, як відомо, виявились не стільки суперечливими, скільки взаємовиключними. Проте, незважаючи на це, законодавець пішов своїм шляхом, ухваливши у 2003 р. окремо і Цивільний, і Господарський кодекси, кожен з яких самодостатньо здійснює правове регулювання в межах свого предмета й у визначених процесуальних формах.

Наукова обґрунтованість державних актів. Природно виникає запитання: як підготувати науково обґрунтований акт/концепцію чи акт/доктрину, коли пізнавальними засобами з'ясування тієї чи іншої проблеми держави і права використовуються характеристики та оцінки, які не відповідають її сутності. У цьому, як справедливо наголошує професор В. Баранов, криється одна з причин того, що «заклики до поглибленої послідовної організації концептуального знання повертаються свого роду заклинаннями, а методологічні рекомендації в переважній більшості випадків доведені до формулювання побажань або намірів, втрачаючи головне – дійсне обґрунтування можливості реалізації тієї чи іншої загальної або конкретної рекомендації» [див.: 21, с. 84; 22, с. 28–31]. Тому не випадково, розроблені з тієї самої проблеми акти/концепції чи акти/доктрини згодом виявляються нереалістичними, що перешкоджає їх впровадженню в суспільстві. Більшість із таких актів/доктрин і актів/

концепцій не витримують перевірки часом, не забезпечені матеріально-фінансовими ресурсами і належною організацією їх виконання. У таких випадках до них або вносяться відповідні поправки, адаптуючи у такий спосіб вирішення намічених завдань до існуючих умов, або скасовуються і замінюються новими актами, як це неодноразово відбувалося з Воєнною доктриною України і концепціями судової реформи.

У співвідношенні актів/доктрин і актів/концепцій, з одного боку, доктрин/науки і концепцій/науки – з другого, більш вагомими й авторитетними, на нашу думку, є останні, існування і дія яких не обмежена часом (як через століття дійшли до нас наукові доктрини природного права, демократичної держави, громадянського суспільства та ін.). Їх основоположні ідеї та принципи соціальної справедливості, рівності, народовладдя та інші не втратили актуальності й сьогодні, зокрема у використанні державними установами, у процесі реформування конституційного механізму парламентаризму, реального забезпечення здійснення народовладдя тощо.

У правозастосовній діяльності доктрина/наука насамперед пов'язана з праворозумінням, досягненням адекватної інтерпретації положень закону чи іншого нормативно-правового акта. Йдеться про досить складний професійно-інтелектуальний пізнавальний творчий процес. У правознавстві такий процес, як зазначалось раніше, позначається терміном «доктринальне (наукове) тлумачення», спрямованість якого полягає в науковому з'ясуванні дійсного смислу і цілей правових норм, яке дається шляхом напруженого пошуку і всебічного науко-

вого аналізу положень закону. У цьому зв'язку привертає увагу слушна думка В. Сирих, що «основна особливість доктринального тлумачення полягає не в тому, що воно здійснюється особами, наділеними вченими ступенями і званнями, а в тому, що містить найбільш глибокий і точний аналіз чинного законодавства, правильно розкриває і пояснює сутність і зміст норм права» [23, с. 288] (курсив мій. – С. С.). У цьому зв'язку варто також зазначити, що доктринальне тлумачення одночасно є і професійним, лише з тією відмінністю, що здійснюється воно на більш високому рівні, із залученням наукових засобів, методів і сучасних досягнень науки.

Окремі вчені-юристи доктрину/науку вважають одним із джерел права, що не може не викликати заперечень. «Наука, – пишуть професор М. Придворов і Р. Пузіков, – є безспірним джерелом права, поряд з іншими джерелами (курсив мій. – С. С.), є право науки або, інакше, право юристів, оскільки воно виникає з діяльності юристів» [див.: 1, с. 215, 216; 12, с. 42–45]. На нашу думку, така позиція авторів не позбавлена очевидного перебільшення і просто романтизму щодо ролі правової науки. За їх логікою, усвідомлюють вони це чи ні, але наука, юристи самі по собі є правом, а не його суб'єктами і користувачами. Без сумніву, правова наука має певний вплив, який мав бути значно більшим, на законотворення, виступає одним із факторів удосконалення державного механізму і правової системи. У цьому сенсі наукова правова доктрина є джерелом законотворення.

Звичайно, розглянуті в цій статті питання далекі від завершення дослідження такої багатоаспектної теми, якою є науково-правова доктрина.

Список використаної літератури

1. Придворов Н. А. Юридическая доктрина как источник права России: понятие, сущность, методологические аспекты / Н. А. Придворов, Р. В. Пузиков // Теоретико-методологические проблемы права / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало-М, 2007. – Вып. 2. – С. 213–235.
2. Новий тлумачний словник української мови [у 3-х т.] / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 1: А-К. – К. : Аконті, 2007. – 928 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. О. Єрошенко. – Донецьк : Глорія Трейд, 2012. – 864 с.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка [изд. 3-е, стер.] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Аз, 1996. – 928 с.
5. Крысин Л. П. Иллюстрированный толковый словарь иностранных слов / Л. П. Крысин. – М. : Эксмо, 2010. – 864 с.
6. Семеніхін І. В. Правова доктрина в системі юридичної науки та практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. В. Семеніхін. – Х., 2012. – 20 с.
7. Сырых В. М. Логические основания общей теории права / В. М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2004. – 560 с.
8. Нерсесянц В. С. Право и закон / В. С. Нерсесянц. – М. : Наука, 1983. – 366 с.
9. Проблемы общей теории права и государств : учебник / под ред. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 1999. – 832 с.
10. Четвернин В. А. Современная либертарная теория права и государства о типах правопонимания / В. А. Четвернин // Труды МПЮА. – М., 2003. – № 10. – С. 87–91.
11. Мильтон Джон. Потерянный Рай. Возвращенный Рай / Джон Мильтон. – М. : Терра, 2004. – 256 с.
12. Васильев А. А. Правовая доктрина как источник права: вопросы теории и истории / А. А. Васильев. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 268 с.
13. Алексеев С. С. Право. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
14. Перевалов В. Д. Экономические и правовые основания инноваций: проблемы соотношения / В. Д. Перевалов, Д. В. Грибанов // Государство и право. – 2011. – № 12. – С. 48–57.
15. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2000. – 608 с.
16. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2001. – 328 с.
17. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 432 с.
18. Военна доктрина України, затв. постановою Верхов. Ради України 15.06.2004 р. № 648/2004 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 30. – Ст. 2005.
19. Євграфова Є. Доктрини і концепції в правовій системі України: форми і сфери застосування / Є. Євграфова // Право України. – 2010. – № 5. – С. 77–84.
20. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затв. Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.
21. Баранов В. М. Концепция законопроекта: понятие, элементы, виды. Проблемы реализации / В. М. Баранов // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: сб. статей / под ред. проф. В. М. Баранова. – Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 84.
22. Казьмин И. Ф. Подготовка научной концепции законопроекта (Методологические вопросы) / И. Ф. Казьмин // Сов. государство и право. – 1985. – № 3. – С. 28–31.
23. Сырых В. М. Теория государства и права : учебник / В. М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2006. – 703 с.

Стаття надійшла до редколегії 30.03.2013.

Евграфова Е. Доктрина в правовой науке и юридической практике

В статье анализируются актуальные вопросы, относящиеся к явлению доктрины правовой науки. Автор раскрывает значение и смысл используемого понятия в правовой теории и практике. Рассматривает соотношение доктрины с аналогичными по названию государственными юридическими актами, ее место и роль в правовой науке. Приводится анализ доктрины и концепции, их различные и общие черты.

Ключевые слова: научно-правовая доктрина, доктрина/акт, научная концепция, акт/концепция, доктринальное право, доктринальное толкование.

Yevgrafova Y. Doctrine in the Legal Science and Legal Practice

The article analyzes current issues related to the notion of the doctrine of the legal science. The author exposes the meaning and sense of the notion applied in the legal science and practice. Correlation of the doctrine with the state legal acts with similar titles, its place and role in the legal science are considered. The analysis of the doctrine and the concept, their difference and common features are provided.

Keywords: scientific and legal doctrine, doctrine/act, scientific concept, act/concept, doctrine law, doctrine interpretation.